

**6D120100 - «Ветеринариялық медицина» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесіне іздену үшін
ұсынылған Базарбаев Рыскелди Кантореевичтың «Құстың жұқпалы бронхиті және Ньюкасл ауруына қарсы
поливалентті инактивтелген вакцина дайындауға қолданылатын вирустар
штамдарының сипаттамасы» тақырыбындағы
диссертациялық жұмысына ресми рецензенттің**

ПІКІРІ

р/н №	Өлшем шарттар	Өлшемшарттарға сәйкестігі (жауап нұсқаларының бірін сызу)	Ресми рецензенттің ұстанымына негіздеме (ескертуді курсивпен көрсету)
1.	Диссертация тақырыбының (бекіту күніне) ғылымның даму бағыттарына және/немесе мемлекеттік бағдарламаларға сәйкес болуы	1.1 Ғылымды дамытудың басым бағыттарына және/немесе мемлекеттік бағдарламаларға сәйкестігі: 1) диссертация мемлекет бюджетінен қаржыландырылатын жобаның немесе нысаналы бағдарламаның аясында орындалған (жобаның немесе бағдарламаның атауы мен нөмірін көрсету); 2) диссертация басқа мемлекеттік бағдарлама аясында орындалған (бағдарламаның атауын көрсету); 3) диссертация Қазақстан Республикасының Үкіметі жанындағы Жоғары ғылыми-техникалық комиссия бекіткен ғылым дамуының басым бағытына сәйкес (бағытын көрсету) келеді.	Диссертациялық жұмыс «Құстың жұқпалы бронхиті және Ньюкасл ауруына қарсы поливалентті инактивтелген вакцина дайындауға қолданылатын вирустар штамдарының сипаттамасы» тақырыбындағы ынталы ғылыми-зерттеу жобасы аясында жүзеге асқан, және іске асыру мерзімі 2022 жылғы 04 қаңтар мен 2024 жылдың 31 қаңтар аралығында деп бекітілген («Қазақ ұлттық аграрлық зерттеу университеті» КЕАҚ «Ветеринариялық медицина, фармация және санитария» ҒЗИ ғылыми-техникалық отысының №18 хаттамасы, 04 қаңтар 2022 жыл). Жоба жетекшісі Базарбаев Рыскелди Кантореевич. Бұл ынталы ғылыми-зерттеу жобасы Ұлттық мемлекеттік ғылыми-техникалық сараптама орталығы (ҰМҒТСО) сайтында мемлекеттік тіркеме №0124РКИ0134 номерімен 01 ақпан 2024 жылы №07-18-306 кіріс номерімен тіркелген және жоба аясындағы алынған ғылыми нәтижелері қорытындысы толық құнды есеп ретінде 2024 жылы ҰМҒТСО сайтына ілінген. (Диссертациялық ғылыми жұмыстың кеңесшілері: в.ғ.д. профессор Асанов Ныгмет Гатауович, Шет елдік

			ғылыми кеңесші PhD доктор Валдовска Анда).
2.	Ғылым үшін маңыздылығы	Жұмыс ғылымға елеулі үлесін қосады/қоспайды, ал оның маңыздылығы ашылған/ашылмаған.	Ғылыми жұмыс ветеринария ғылымының дамуына үлесін қосады. Диссертациялық жұмыстың нәтижелері 7 ғылыми мақаламен жарияланып дәлелденген, оның 1-і Scopus мәліметтер базасына тіркелген жариялымда (Q2, IF-0,33), 1 мақала ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым және жоғары білім саласындағы сапаны қамтамасыз ету комитеті бекіткен тізіміне енетін журналға жарияланған, сонымен қатар осы тізімге енетін зерттеу нәтижесінде бір авторлық куәлік және пайдалы модельдерге екі патент алынған. 5 жариялым тағыда басқа отандық журналдар басылымдарында және халықаралық ғылыми конференциялар жариялымдарында жарыққа шыққан. Жұмыс нәтижесінде Ньюкасл ауруы мен тауықтың жұқпалы бронхитінің таралуына мониторинг жүргізілген, вирусологиялық және серологиялық әдістер арқылы қоздырғыштарын бөліп алған, олардың антигендік қасиеттерін зерттей отырып нәтижесінде поливалентті инактивтендірілген вакцина дайындауға арналған тиімді штаммдарды іріктеген.
3.	Өзі жазу принципі	Өзі жазу деңгейі: 1) жоғары; 2) орташа; 3) төмен; 4) өзі жазбаған.	Жоғары. Диссертация мемлекеттік тілде жатық, ғылыми тұрғыдан түсінікті жазылған, жұмыстың тақырыбына байланысты мақсатқа сай міндеттер жоспарланған, зерттеу әдістерін қолдану арқылы міндеттер толығымен орындалған, зерттеу нәтижелері мен талдау бөлімдерінде арнайы дереккөздерге сілтеме жасалып, соңында қорытындыладың негізінде практикалық ұсыныстар ұсынылған.
4.	Ішкі бірлік принципі	4.1 Диссертация өзектілігінің негіздемесі: 1) негізделген;	Негізделген. Диссертациялық жұмыстың өзектілігі толығымен ашылған, себебі бүгінгі таңда Қазақстанда

	2) ішінара негізделген; 3) негізделмеген.	құстың Ньюкасл ауруы, жұқпалы бронхиті және тұмау сияқты вирустық ауруларының кең таралған жәнеде құс шаруашылығына жоғарғы деңгейде экономикалық шығын әкеледі. Жоғарғыдағы аталған құс індеттері қоздырғыштарының климат жағыдайына байланысты жыл өткен сайын антигендік қасиеттері өзгеріп отырады. Осыған орай ауылшаруашылық құстардың арасында аталмыш індеттерге толық құнды 100% күрес жүргізту барысында диссертанттың еліміздің Солтүстік және Шығыс Қазақстан, Ақмола, Жамбыл, Алматы облыстарының құс шаруашылықтарында Ньюкасл ауруы мен тауықтың жұқпалы бронхиттарының қоздырғыштарның жаңа штаммдарын анықтап, олардан поливалентті вакцина дайындауға практикалық ұсынысы актуалды деп білемін
	4.2 Диссертация мазмұны диссертация тақырыбын айқындайды: 1) айқындайды; 2) ішінара айқындайды; 3) айқындамайды.	Айқындайды. Диссертация тақырыбы Құстың жұқпалы бронхиті және Ньюкасл ауруына қарсы поливалентті инактивтелген вакцина дайындауға қолданылатын вирустар штамдарының сипаттамасы болса, осы сұрақтар толықтай диссертация мазмұнында ашылып айқындалған.
	4.3. Мақсаты мен міндеттері диссертация тақырыбына сәйкес келеді: 1) сәйкес келеді; 2) ішінара сәйкес келеді; 3) сәйкес келмейді.	Сәйкес келеді. Жұмыстың тақырына сәйкес жоспарланған мақсат пен міндеттер жан-жақты зерттеулердің барысында толықтай орындалған.
	4.4. Диссертацияның барлық бөлімдері мен ережелері логикалық байланысқан: 1) толық байланысқан; 2) ішінара байланысқан; 3) байланыс жоқ.	Толық байланысқан. Диссертациялық жұмыстың барлық бөлімдері мен құрылысы өз ара логикалық байланыста, Құстың жұқпалы бронхиті және Ньюкасл ауруына қарсы поливалентті инактивтелген вакцина дайындау үшін Солтүстік Қазақстанда таралған Як-Сев-

			ИВК2024 тауықтың инфекциялық бронхит вирусы штамы және Алматы облысы құс фермасынан ПМВ-1/тауық/Алматы/66/2020 Ньюкасл вирусы штамдары бөлініп алынған.
		4.5 Автор ұсынған жаңа шешімдер (қағидаттар, әдістер) дәлелденіп, бұрыннан белгілі шешімдермен салыстырылып бағаланған: 1) сыни талдау бар; 2) талдау ішінара жүргізілген; 3) талдау өз пікіріне емес, басқа авторлардың сілтемелеріне негізделген; 4) талдау жоқ.	Сыни талдау бар. Автор зерттеу барысында Солтүстік Қазақстанда таралған Як-Сев-ИВК2024 тауықтың инфекциялық бронхит вирусы және Алматы облысы құс фермасынан ПМВ-1/тауық/Алматы/66/2020 Ньюкасл вирусы штамдарының биологиялық қасиетін зерттеу барысында иммуногендік жағынан оң нәтиже алған. Әрбір қолданған әдіске сыни талдау жүргізген.
5. Ғылыми жаңашылдық принципі	5.1 Ғылыми нәтижелер мен ережелер жаңа ма? 1) толығымен жаңа; 2) ішінара жаңа (25-75% жаңа); 3) жаңа емес (жаңасы 25%-дан кем).		Жартылай жаңа. Диссертант Қазақстан аумағындағы құс фермаларындағы қолданылып келе жатқан шет ел вакциналарының толық құнды құс ағзаларында иммунитет түзбейтіндігін дәлелдей отырып, өзінің ғылыми жұмысында келешекте поливаленттік вакцина әзірлеу үшін Солтүстік Қазақстанда таралған Як-Сев-ИВК2024 тауықтың инфекциялық бронхит вирусы мен Алматы облысы құс фермасынан ПМВ-1/тауық/Алматы/66/2020 Ньюкасл вирусы штамдарын ұсынады. Осы аталмаш штамдардың толық құнды биологиялық және молекулярлы-генетикалық қасиеттерін зерттеген, сонымен қатар осы штамдардың алдыңғы уақытта толық құнды поливаленттік вакцина дайындауға кандидат бола алатындығын дәлелдеген.
	5.2 Диссертацияның қорытындылары жаңа ма? 1) толығымен жаңа; 2) ішінара жаңа (25-75% жаңа);		Толығымен жаңа. Қазақстан Республикасында алғаш орындалған зерттеу жұмысы болып табылады. Себебі, бұрын соңды Ньюкасл және инфекциялық бронхит ауруларына қарсы шет елден сатып алынатын

		3) жаңа емес (жаңасы 25%-дан кем).	профилактикалық құралдардың иммуногендік қасиеттері бұндай деңгейде тексерілмеген, және антигендік өзгешеліктері болаптындығы ескерілмеген. Сондықтанда бұл жұмыс толығымен актуалды, және жаңа.
		5.3 Техникалық, технологиялық, экономикалық немесе басқару шешімдері жаңа және негізделген бе? 1) толығымен жаңа; 2) ішінара жаңа (25-75% жаңа); 3) жаңа емес (жаңасы 25%-дан кем).	Жартылай жаңа.
6.	Негізгі қорытындылардың негізділігі	Барлық негізгі қорытындылар ғылыми тұрғыдан қарағанда ауқымды дәлелдемелерде негізделген/негізделмеген (qualitative research (куолитатив ресеч) және өнер және гуманитарлық ғылымдар бойынша даярлық бағыттары үшін).	Барлық қорытындылар ғылыми тұрғыдан қарағанда ауқымды дәлелдемелермен негізделген. Зерттеу нәтижелері бөлімінде дәлелдеме ретінде сапалы кестелер, суреттер берілген, онда нақты ауруға тән белгілер көрсетілген. Балау нәтижелері тексеру нәтижелерімен сәйкес.
7.	Қорғауға шығарылған негізгі ережелер	Әрбір ереже бойынша келесі сұрақтарға жеке жауап беру қажет: 7.1 Ереже дәлелденді ме? 1) дәлелденді; 2) шамамен дәлелденді; 3) шамамен дәлелденбеді; 4) дәлелденбеді; 5) бұл тұжырымда ереженің дәлелденгенін тексеру мүмкін емес. 7.2 Тривиалды ма? 1) ия; 2) жоқ; 3) бұл тұжырымда ереженің тривиалды екенін тексеру мүмкін емес.	Қорғауға шығарылған негізгі қағидаттар толығымен дәлелденді. Диссертациялық жұмыстың қорғауға шығарылған қағидаттары тривиалды емес, жаңашылдығы бар. Диссертант өзінің диссертациялық жұмысында алғаш рет Ньюкасл және инфекциялық бронхит ауруларына қарсы поливалентті вакцина дайындау үшін отандық штамдарды ұсынған, осы штамдар толық құнды ғылыми тұрғыда зерттелген. Диссертациядағы нәтижелерді ғылыми зерттеу институттарында, басқада жеке шаруашылық қожалықтарында Ньюкасл және инфекциялық бронхит ауруларына қарсы поливалентті вакцина дайындау үшін қолдануға болады.

		7.3 Жаңа ма? 1) ия; 2) жоқ; 3) бұл тұжырымда ереженің жаңашылдығын тексеру мүмкін емес. 7.4 Қолдану деңгейі: 1) тар; 2) орташа; 3) кең 4) бұл тұжырымда ереженің қолдану деңгейін тексеру мүмкін емес. 7.5 Мақалада дәлелденген бе? 1) ия; 2) жоқ 3) бұл тұжырымда мақаладағы ереженің дәлелденгенін тексеру мүмкін емес.	Диссертациялық жұмыс көлемінде алынған материалдар докторанттың жарық көрген мақалаларында жан-жақты дәлелденген.
8.	Дәйектілік қағидаты. Дереккөздер мен ұсынылған ақпараттың дәйектілігі	8.1 Әдіснаманы таңдау – негізделген немесе әдіснама нақты жазылған: 1) ия; 2) жоқ. 8.2 Диссертация жұмысының нәтижелері компьютерлік технологияларды қолдану арқылы ғылыми зерттеулердің қазіргі заманғы әдістері мен деректерді өңдеу және интерпретациялау әдістемелерін пайдалана отырып алынған: 1) ия; 2) жоқ.	Ия. Әдістеменің таңдауы негізделген және диссертациялық жұмыстағы зерттеу міндеттеріне толық сәйкес келеді. Әдіснама диссертацияда нақты жазылған. Ия. Диссертация жұмысының нәтижелерін алуда компьютерлік технологиялар қолданылған, арнайы тәнді праймерлер қолданған, антидене титрін анықтау иммунферменттік талдау (ИФТ) арқылы, голландиялық BioChek компаниясының коммерциялық диагностикалық жинтықтарын («Avian Infectious Bronchitis Virus Antibody Test Kit» және «Newcastle Disease Virus Antibody Test Kit») қолдану арқылы жүргізілген. Ерітіндінің оптикалық тығыздығын анықтау ELISA ELX 800 (BioChek, Winoski, VT, USA) ридері арқылы 650 нм толқын ұзындығында жүзеге асырылған.

			Алынған нәтижелерді есепке алу және талдау BioChek Monitoring Software бағдарламалық жасақтамасында жүзеге асырылған. Вирустың белсенділігін титрлеу жанама агглютинация реакциясы (TEGAR) мен гемагглютинацияның тяжелу реакциясында (GATR)) жүргізілген.
		8.3 Теориялық қорытындылар, модельдер, анықталған өзара байланыстар және заңдылықтар эксперименттік зерттеулермен дәлелденген және расталған (педагогикалық ғылымдар бойынша даярлау бағыттары үшін нәтижелер педагогикалық эксперимент негізінде дәлелденеді): 1) ия; 2) жоқ.	Ия. Диссертациялық жұмыстың қорытындылары зертхана жағдайында серологиялық, вирусологиялық, молекулярлы-генетикалық әдістермен алынған нәтижелермен дәлелденген, алынған нәтижелердің дәлдігі заманауи биологиялық зерттеумен толықтырылған.
		8.4 Маңызды мәлімдемелер нақты және сенімді ғылыми әдебиеттерге сілтемелермен расталған / ішінара расталған / расталмаған.	Маңызды мәлімдемелер нақты және сенімді отандық, отандық және шет елдік ғалымдарының ғылыми еңбектеріне сілтемелер жасау арқылы расталған.
		8.5 Пайдаланылған әдебиеттер тізімі әдеби шолуға жеткілікті/жеткіліксіз.	Пайдаланылған әдебиеттер тізімі әдеби шолуға жеткілікті түрде қамтылған, диссертацияда 222 дереккөздер берілген, оның ішінде отандық ғалымдардың еңбектері – 11, шетелдік ғалымдардың еңбектері – 211.
9	Практикалық құндылық қағидаты	9.1 Диссертацияның теориялық маңызы: 1) бар; 2) жоқ.	Ия. Диссертацияның теориялық маңызы бар, себебі алғаш рет Қазақстан Республикасы аумағындағы құс фермаларындағы Ньюкасл және инфекциялық бронхит ауруларына қарсы қолданылып келе жатқан шет ел профилактикалық құралдарының иммуногендігі тексерілген, жәнеде келешекте осы ауруларға қарсы иммуногендігі жоғары поливаленттік вакцина дайындау үшін штамдар бөлініп алынған, жәнеде биологиялық

			қасиеті толық құнды тексерілген.
		9.2 Диссертацияның практикалық маңызы бар және алынған нәтижелерді практикада қолдану мүмкіндігі жоғары: 1) ия; 2) жоқ.	Ия. Диссертацияның практикалық маңызы бар және алынған нәтижелерді практикада қолдану мүмкіндігі жоғары. Алынған нәтижелерін Ньюкасл және инфекциялық бронхит ауруларына қарсы поливаленттік вакцина дайындау үшін қолдануға болады.
		9.3 Практикалық ұсыныстар жаңа ма? 1) толығымен жаңа; 2) ішінара жаңа (25-75% жаңа); 3) жаңа емес (жаңасы 25%-дан кем).	Практикалық ұсыныстар толығымен жаңа болып табылады.
10.	Жазу және ресімдеу сапасы	Академиялық жазу сапасы: 1) жоғары; 2) орташа; 3) орташадан төмен; 4) төмен.	Академиялық жазу сапасы – жоғары. Диссертациялық жұмыста тақырып бойынша отандық, ТМД елдері және шет ел ғалымдарының соңғы 5-10 жыл көлеміндегі зерттеу жұмыстарының нәтижелеріне терең талдау жүргізілген. Қорытындылар жасалған жұмыс нәтижелерінен алынған.
11.	Диссертацияға ескертулер		Диссертацияны тексеру барысында грамматикалық, стилистік қателер орын алды.
12.	Докторант мақалаларының зерттеу тақырыбы бойынша ғылыми деңгейі (диссертация мақалалар сериясы нысанында қорғалған жағдайда ресми		Докторант мақалаларының зерттеу тақырыбы бойынша ғылыми деңгейі өте жоғары. Интернет желісіндегі журналдар сайытынан жарық көрген мақалаларды толық құнды оқып шықтым, мақалалар мазмұны диссертация мазмұнымен сәйкес келеді.

рецензенттер докторанттың зерттеу тақырыбы бойынша әр мақаласының ғылыми деңгейін зерделейді)		
13. Ресми рецензенттің шешімі (осы Үлгі ереженің 28-тармағына сәйкес)		Базарбаев Рыскелди Кантореевичке 6D120100 - «Ветеринариялық медицина» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесі тағайындалуын ұсынамын.

Ресми рецензент:

«Биологиялық қауіпсіздік проблемаларының ғылыми-зерттеу институты»
ЖШС «Індеттік ауруларды балау» зертханасының меңгерушісі,
биология ғылымдарының докторы, профессор
«26» мамыр 2025 жыл

 Кошеметов Ж.К.

Биология ғылымдарының докторы, профессор Ж.К. Кошеметовтың қолын растаймын,
«Биологиялық қауіпсіздік проблемаларының ғылыми-зерттеу институты» ЖШС
бас ғалым хатшысы

Садикалиева С.О.